

CRIS R. LANZADERAS

Si Cris R. Lanzaderas ay isang propesor sa UP Los Baños. Kasalukuyan siyang tagapag-ugnay (subject area coordinator) ng Departamento ng Filipino ng UP Rural High School at nagtuturo ng wika, panitikan, at malikhaing pagsulat. Mababasa ang ilan sa kanyang mga akda sa mga publikasyon ng Sentro ng Wikang Filipino-UP Diliman, Likhaan: UP Institute of Creative Writing, Cultural Center of the Philippines, at Lampara Books.

MAÑANITA

Hindi nagustuhan ni Elvis ang lasa ng kanyang sariling dugo pero pikit-mata niyang nilunok ang laway na naglasa nang kalawang. Nagkasugat siya sa labi dahil sa mariin niyang pagkakakagat. Naging ugali na niya ang kagat-kagatin ang kanyang labi sa tuwing naghihintay. Halos magtatatlong oras na siya sa labas ng gate ng San Marcelino Elementary School, kasama ang hindi mabilang na mga kabarangay niya na nag-aabang sa ipinangakong ayuda ng City Government. Isa siya sa mga naunang dumating kaya nakasilong pa siya sa waiting shed. Dati ay tambayan ito ng mga tricycle driver noong hindi pa idinedklara ang lockdown. At dahil walang biyahe, nagsilbi na itong regular na hintayan ng mga kukuha ng tatlong libong pisong amelioration fund, na noong isang linggo pa ibinalita sa kanila. Ikalimang araw na nila ng pabalik-balik na pag-aabang. Ikalimang araw na rin yata silang uuwing walang-bitbit, kahit singkong duling.

Masuwerte si Elvis sa kanyang kinatatayuan. Ilang dipa pa ang layo niya sa tirik na araw. Ang iba niyang mga kasama at kapitbahay ay hinahapo na sa matagal na pagkakabilad sa araw. Nakadagdag pa ang mainit na singaw na nagmumula sa kanilang hininga na nakukulong sa loob ng mga

face mask. Ayaw niya sa sikat ng araw. Hindi dahil sa iniingatan niya ang kanyang balat, kundi dahil matagal na itong kaaway ng kanyang lahi.

Nagsimula nang magtulakan ang mga taga-San Marcelino nang pinaatras ng mga pulis ang mga nakapila. Napasandal siya sa mga rehas ng gate habang pilit na umuusad paharap ang lahat. “Putangina, social distancing nga, ho,” narinig niyang utos ng isang pulis mula sa likod. “I-make sure po natin ang social distancing,” sabi ng isa pang pulis na naka-megaphone sa harap.

“Bigyan po natin ng espasyo ang papasok na mobile.” Pagkatapos ng anunsyo ay umalingawngaw ang wangwang ng sasakyan habang patuloy pa rin silang pinaatras at ginigitgit. Nang makapasok ito sa eskuwelahan ay saka lamang siya nakabalik sa dati niyang puwesto. Patuloy pa rin sa pagmamando ang pulis na may megaphone.

Naalala niyang bigla ang probinsya, ang kanilang buhay bago ang Batas Militar. Naalala niya ang kanyang ama. Sariwang-sariwa pa sa kanyang isip ang bahagya pa nitong garalgal na boses, na madalas ay sinasalit ng pagdahak at paglura. Nagunita niya ang tinig nito habang isinasalaysay ang paborito niyang pinakikinggang kuwento—mga alamat ng pagtutulungan noon ng mga aswang at mga Filipino laban sa pananakop ng dayuhang lahi. Lumaki siya na bitbit ang mga kuwento ng kabayanihan nilang mga aswang. Iba sa nakagawiing kuwento tungkol sa mga “kampon-ng-dilim.”

Ang mga kuwentong ito ang madalas umaaliw sa kanila sa mga gabing bilog ang buwan. Hindi sila makatulog dahil naroon pa rin ang nakahuhumaling na pang-akit ng malamlam nitong liwanag. Para silang mga gamugamo sa sulo. Sinasabayan ito ng kanilang simbuyo sa pagkain subalit higit na nananaig ang pagkamangha nila sa mga salaysay.

Nakapikit ang kanyang ama at ninanamnam ang mga sandali ng katahimikan bago simulan ang pagkukuwento.

“Tayo ang mga bantay ng gabi.”

Tatayo ang kanyang ama at ipakikita ang nanlilisik nitong mga mata. “Hindi na kailangan ang liwanag ng sulo para makita ang dilim.”

Pipikit ito at sisinghutin ang hangin saka sasabihin, “Iisa ang kanilang amoy, ang amoy ng kaaway.” Maglalaho siya at muling lalabas bilang isang aninong may nagniningas na mga mata at saka akmang papana

sa hangin.

Lilipas ang mahabang gabi na hindi na nila nararamdaman ang gutom at pananabik sa laman. Nawawaglit sa isipan ang pagbabagong-ano tungo sa aso, baboy, ibon, o kung anuman ang kanilang naisin. Nagwawagi sa kanilang pagharaya ang dugo ng pagiging tao at hindi ang lason ng dugo ng kanilang uri. Sa kuwento ng kanyang ama, may lason ang dugo ng mga aswang kaya makamandag ang kanilang kagat. Ito rin ang ginagamit bilang lason noon sa mga pana at sibat.

Batid ni Elvis ang kasaysayan ng kanyang pamilya. Mga kuwento ng panlalansi at transpormasyon ng mga nilalang na ang tawag ng sikmura ay laman at dugo ng tao. Subalit alam na lamang sa kanila ang lasa ng mga ito. Sa pagdaan ng panahon, natutuhan na nilang mga makabagong aswang ang pakikisalamuha at pakikisama sa mga tao. Alam nila na kapwa mga aswang at tao ay kailangang mabuhay nang magkasama. Hindi sila magkalaban at magkaaway. Pinag-aralan nila ang pagkain ng hayop at halaman, ang pagluluto nito, ang pagsasaka, ang pangngisda, hanggang ang kanilang pag-iral ay naging kababalaghan na lamang na ipinasa-pasa, salinlahi sa salinlahi.

Pagsasaka ang naging trabaho ng kanyang pamilya. Pero noon pa man, iniawasan na nila ang matinding init ng umaga. Bago pa man sumikat ang araw, inaararo na nila ang lupa at agad na uuwi ng bahay kapag tapos na ang mga gawain sa bukid. Sa tanghalian at hapon, nirereserba nila ang lakas para sa muling pagbabanat ng buto sa gabi hanggang sa madaling-araw. Subalit natigil ang nagisnang trabaho nang nabulabog ang kanilang tahimik na buhay sa pagdating ng balitang may mga aswang diumano na gumagala sa kanilang baryo. Pinagmulan ito ng kanilang matinding pagtataka dahil saan magmumula ang mga aswang na ito kung sila naman ay nananahimik na.

Nakarating sa kanila na ang pinagmulan ng kuwento ay ang mga dayong nakapatig at palaging may bitbit na armalite. Puwersahang nagtayo ang mga ito ng mga kampo, hindi malayo sa kanilang tirahan at bukid. Kontrolado na ang paglabas-pasok ng mga tao sa baryo at ipinagbawal ang paglabas ng bahay sa gabi. Bantay-sarado rin sila kapag nagsasaka, kahit hindi pa sumisikat ang araw. Sabi ng mga sundalo, ang mga aswang ay mga

nilalang na naghahasik ng ligalig kaya hindi napapanatag ang gobyerno sa pagpapatakbo ng bayan. “May mga nagtataksil sa dilim ng gabi,” ang panakot ng mga ito sa kanila. Sa kanayunan, inakala nilang nakamit na nila ang lubos na kapayapaan.

Natigil ang paglalakbay ng diwa ni Elvis nang magsimula na namang magtulakan ang mga taga-San Marcelino. May isang pulis na lumabas sa eskuwelahan na bitbit ang isang bungkos ng papel. Iniatras ni Elvis ang sarili para magkaroon ng espasyo pero imposible. Kung kangina’y itinutulak siya, ngayon ay bigla-bigla na lamang siyang hinila. Hindi na niya alam kung saan siya bibitbitin ng alon ng mga naghihintay ng ayuda. May sumigaw mula sa dagat ng mga ulo, “Bakit kasi napakatagal n’yo kaming pinaghintay!” Sinundan ito ng isa pa, “Ibigay na kasi ang ayuda! Papatayin ninyo kami sa gutom at init!” Nagkagulo ang mga tao. Napadpad si Elvis sa naarawang puwesto ngunit wala siyang magawa. Maya-maya ay nasa waiting shed na naman siya. Walang-humpay ang tulakan, hilahan, pakiusapan, at murahan. Nagsasalimbayan na ang hinaing at hiling subalit hindi pa rin binuksan ang gate ng eskuwelahan, kahit hindi na magkamayaw ang lahat. Hanggang sa narinig na ang sirena ng police mobile at ang garalgal na anunsyo, “Kundi n’yo aayus ... hindi na ho itutu ... ang SAP distribu ...”

Huminga nang malalim si Elvis at inalis ang pagkakatakip ng face mask sa kanyang bibig. Mula sa kaibuturan ng kanyang dibdib, ibinuga niya ang irit na sa kanyang tanang buhay ay noon lamang niya nalikha. Natigilan ang kanyang mga katabi na natuliling sa sigaw, na gaya rin ng kanyang pagkagulat. Unti-unting pinayapa ng kanyang umalingawngaw na tinig ang umaalimpuyong dagat ng mga tao. Mula sa gate ng paaralan, inilipat ng mga taga-San Marcelino ang kanilang tingin sa pinagmulan ng sigaw. Dahil dito, mas malinaw nang narinig ang anunsyo sa megaphone: “Hindi na ho itutuloy ang distribution ng SAP.”

Binasag ni Elvis ang katahimikan ng mga tao, “Mukhang wala naman po talaga kayong planong mamigay!” Lahat ng mga mata ay nakatitig sa kanya. Mga titig ng pagsang-ayon. “Bakit pa kailangan kaming pahirapan, e, hirap na nga kami!” pahabol pa ni Elvis habang dahan-dahang nilisan ang pila.

Sinipat ni Elvis sa salamin ang sugat niya sa labi. May namuo na

ring dugo na pinipilit niyang sipsipin kahit ayaw niya ng lasa. Napapalatak siya dahil batid niyang magsisingaw ito. Pinatakan niya ng asin ang sugat, napapikit siya sa tindi ng hapdi.

Hindi na siya takot sa asin. Natuklasan ng kanyang ama na bagaman mahapdi nga ito sa una, napaghihilom din ng asin ang anumang sugat. Itinuro sa kanya ng mga kapwa niya bantay ng gabi. Mas mabilis pa kaysa sa mga gamot na nabibili sa botika. Napagtanto ng mga aswang, na ang asin, kasama ng iba pang mga pampalasang ginagamit sa kanila bilang panakot, ay panakot lamang talaga. Marami sa mga ito ay mabisang pantanggal ng karamdaman. Matagal na rin namang manhid ang kanyang katawan sa alat. Bata pa man ay binatak na siya ng pagpapatulo ng pawis at simula nang magtrabaho sa Maynila, naging bahagi na ng kanyang pang-araw-araw na pagkain ang asin. Lalo lamang dumalas nang ipatupad ang quarantine. At sa pagkakataong iyon, mukhang ito na naman ang kanyang uulamin.

Tumunog ang kanyang cellphone. Nitong mga nakaraang araw, ayaw na ayaw niyang naririnig ang tunog ng bagong dating na text. Alam niyang kahit nangungumusta lang ang kanyang pamilya, nagiging paalala pa rin ito na isang buwan na siyang hindi nakapagpapadala ng pera. Nahinto ang kanyang trabaho bilang mangangatay ng baboy. Nabawasan ang delivery ng mga ito matapos maglagay ng maraming checkpoints. At dahil kakaunti ang suplay, hindi kinakailangan ng maraming tagakatay. Sinabi ng kanyang amo na magpahinga raw muna siya. Ngunit para sa kanya, paano?

Binuksan niya ang text. *“musta k n jan? ok k pb?”*

Inisip niyang mabuti kung ano ang kanyang isasagot. Nag-alangan siyang tumugon hanggang sa tumunog muli ang kanyang cellphone—panibagong text.

“pre, nid ng buong baboy. panglechon. pamparty.” Galing sa dating kasama sa katayan. Sinundan pa ito ng isa pa.

“kaw n mgghnap. raket mo n rin. pra sau lhat kita. txt m aq agd pag meron n.”

Nagtaka si Elvis sa nabasa. Malinaw at paulit-ulit pa ang naririnig niyang balita sa radyo at TV na bawal lumabas, lalong bawal magdaos ng mga party. Alam na alam niya ito dahil ito nga ang dahilan kaya nahinto siya sa pagtatrabaho. Ngayon ay hihingan siya ng handa pang-party? Ilang

minuto rin muna siyang nag-isip.

Nais niyang tanggihan ang alok ng katrabaho. Sila itong nasa katayan at siya pa ang pinaghahanap ng kakataying baboy. At ang alam niyang mga babuyan ay nasa Bulacan at Pampanga pa. Hindi rin naman siya makalalabas ng Maynila. Ngunit batid din niya ang damayan sa loob ng katayan. Kahit gipit at kinakapos, hindi nakalilimot ang kanyang mga kasama na abutan siya ng kaunting tulong. Pati ang pagpapasabi kung may puwede siyang raket na mapagkakakitaan. Minsan na rin siyang nag-repack ng relief goods na ang kapalit ay relief goods din. Sinabihan lang siya ng mga katrabaho. Lima silang sumama sa repacking hanggang sa pag-deliver ng mga ito. Umuwi siyang may limang kilo ng bigas, limang sardinas, at tatlong noodles. Kasya na para sa ilang araw niyang pagkain.

Tinipa niya ang keypad. *“cge. kelan kailangan.”*

Nagwagi ang pangangailangan ng kita. Subalit napakamot pa rin siya ng ulo, kahit alam niyang malaki-laki ang komisyon kung sa kanya magmumula ang kakatayin. Hawak pa rin niya ang cellphone habang sabay na inaabangan ang tugon ng katrabaho at iniisip kung saan maghahanap ng baboy.

“s ssnod n araw.”

Nanlumo si Elvis. Hindi niya inakala na agaran na pala ang pangangailangan sa litsunin. Aatras na sana siya subalit muli niyang naalala ang probinsya. Kaya niyang tiisin ang gutom, lalo na at marami naman ang tumutulong sa kanya. Pero sa probinsya, nang mawala ang sinasaka nilang lupa, tiyak na magugutom ang kanyang pamilya. Nadagdagan pa ang kanyang pangamba, na kung hustong magutom ang mga ito, ay muling manumbalik ang gutom sa laman ng tao. Batid niyang hindi kaagad tatanggalin ang lockdown, lalo pa’t hindi naman bumababa ang mga kaso ng nagpopositibo sa sakit. Magtatagal pa siyang walang-trabaho. Masasaid lalo ang bulsa niyang said na said na. Nagpadala siya ng sagot sa kausap: *“ok pre.”*

Agad niyang binuksan ang contacts at walang-kawawaang ibinabaitinaas ang nakalistang mga pangalan. Umaasa siyang may matitised na kakilalang maaaring hingan ng tulong. Subalit, maliban sa iilang katrabaho at kapitbahay, tanging numero ng mga kaanak ang mayroon siya. Hindi siya

interesadong punuin ang kanyang listahan ng mga pangalang hindi naman din niya makakausap. Pinatay niya ang cellphone at tahimik na naupo sa labas ng inuupahang apartment.

Maya-maya pa'y nalasahan na naman niya ang sariling dugo. Napadiin na naman ang kagat niya sa labi.

Agaran niyang tinungo ang kusina para roon dumura. Kinuha ang lalagyan ng asin, kumurot nang kaunti, at saka idinampi sa bagong sugat sa labi. Napapikit siyang muli ngunit naiiba ang hapdi. Sa pagkakataong iyon, rumagasa ang isang ideyang tiyak na makapagpapadala ng pera sa probinsya. Nagmamadali niyang binuksan ang cellphone at ibinigay sa katrabaho ang detalye ng pera-padala ng kanyang pamilya.

“pre d2 m ipdala ang pera. bukas my baboy k n. kunin mo d2 s bahay.”

Pinalipas ni Elvis ang gabi na hindi na niya nilamnan ang sikmura. Mas madali niyang magagawa ang transpormasyon kung gutom at hayok siyang malamnan ito. Inihanda niya ang mga kinakailangan sa pagbabagong-anyo. Matagal na niyang hindi nagagalaw ang mga ito kaya inalala niya ang mga hakbang ayon sa itinuro ng kanyang ama. Ibinuhos niya ang tubig sa isang palanggana, sinabuyan ng isang dakot na asin, at animo'y umusal ng panalangin sa hangin. At nagpatak ng langis na agarang humalo sa dinasalang tubig. Hinubad niya ang pang-itaas at pang-ibabang damit. Binasa ang mga palad, ang mga kamay, at pinadaloy ang tubig sa kanyang mga braso. Sa gitna ng kanyang munting apartment, na naliliwanagan lamang ng ilaw mula sa katapat na poste, kinumpleto niya ang isang pamanang ritwal na hindi niya inakalang gagawin niya ulit. Sa pagkakataong ito ay hindi dahil sa kalam ng sariling sikmura.

*****

Pulang-pula ang dugong dumaloy sa leeg ng baboy dahil sa naging mabilis ang pagkatay rito. Hindi na ito nanlaban, na ipinagtataka ng mangangatay sapagkat sa tuwing magpapatay sila ng baboy ay pumupusag ito, ipinaglalaman ang buhay. Tila ba payapa nitong ipinaubaya ang sarili sa mangangatay. Maski ang kinasanayang pag-iyak nito ay wala, na ipinag-alala

ng matadero. Baka may sakit ang baboy, subalit tuloy ang trabaho anuman ang lagay ng hayop. Kaya lalo pa niyang iniumang ang palangganang sumasalo ng mainit-init pang dugo. Nang matanggal na ang mga lamang-loob ay pinaliguan ng mainit na tubig, inahitan ng balahibo, at agad na tinimplahan. Ipinasok sa tiyan ang tanglad, dinurog na bawang at sibuyas, at laurel. Tinahi ang hiwa nang hindi malaglag ang mga rekado at magiting na itinayo ang baboy na nakatuhog sa isang kawayan.

Kahit hawak sa isang kamay ang isang sinindihang sigarilyo, mabilis na pinaghalo-halo nito ang mga likidong rekado sa isang palanggana: toyo, paminta, at sopdrinks. Maingat niya itong ipinahid sa balat ng baboy gamit ang isang pampinturang brush. Wala siyang pinalampas na bahagi—ulo, loob ng tainga, mga binti at paa—hanggang sa magkulay arnibal ang namumutlang balat. Saka pinadaloy mula ulo hanggang paa ang laman ng isang lata ng gatas evaporada. “Ito ang sikreto,” bulong ng lechonero habang mayabang na iminamasaha sa baboy ang kanyang lihim na sangkap.

Nang matapos ang lechonero sa kanyang pagtitimpla ay maingat na inihiga ng dalawa pang lechonero ang iihawin. Sinundot-sundot ng mahabang kawayang patpat ang nakalatag na uling sa ilalim nang magpantay ang init mula sa baga. Naupo ang isa sa pandak na upuang plastik at dahan-dahang inikot ang kawayang pinagtutuhugan ng litsunin.

“Pinakapamatay ang lechong may crispy skin,” hirit nito. “Sayang, wala si Elvis. Nasaan ba ‘yon?”

“Huling text sa akin, e, nakikisuyong ipadala na lang sa pamilya ang makukuhang komisyon sa nilitson. Hindi kaya ninenok niya itong baboy at nagtago?”

“Magtatago dahil sa baboy? E, meron nga diyan, bilyon ang ninakaw, namamasyal pa sa mall!” Natawa ang nag-iihaw sa sariling biro. “Mabait ‘yong si Elvis. Di ‘yon magnanakaw. Ang sabihin mo, e, hindi niya matitikman ang lechon. At di rin naman ba ke kakapal ng mukha. Mantakin mo, lechon sa gitna ng krisis!”

“Hoy, anong titikman? Hindi naman atin ‘yan. Mga pulis ang umorder niyan kaya huwag na huwag mong kukurutan.” Napahinto ang tagakatay at saka nagpatuloy sa pagsasalita, “Kung ayaw mong ikaw ang ihawin nila diyan.”

baboy

Sinundan ito ng malutong na tawanan ng dalawa.

“Itagay na lang natin si Elvis, pa-thank you sa baboy. Text ko na lang ulit mamaya.”

*****

“Siyempre, ito po ang bida,” bulong ng isang pulis habang tinatangal ang manila paper na nakabalot sa ipinagmamalaking sorpresa. Nang lumitaw na ang isang bahagi ng lechon, tinanggal ng Heneral ang kanyang mask at sininghot ang usok nitong pumailanlang na sa hangin. Pabirong kumurot ito sa balat at tumikim. Nagtawanan ang ibang mga bisitang nakakita habang ang nalalabi sa halos limampung taong kabilang sa nagdiriwang ay tuloy sa kanilang kuwentuhan. May nakasibilyan, may naka-uniporme. Sa labas, tanging ang mahabang hilera ng mga sasakyang nakaparada sa gilid ng kalsada lamang ang makikita. Ilang linggo nang walang katao-tao, lalo na sa gabi dahil sa umiiral na quarantine at curfew.

Tinipon ng pulis ang mga bisita, “Kantahan naman natin si General!”

Pumalibot sa Heneral ang mga tao, kumanta, at pumalapak. Isa pang pulis ang lumapit, bitbit ang isang cake. “Happy birthday, General! More birthdays to come!”

Lumapit ang Heneral sa kanyang cake at inabutan pa ng isang bouquet ng bulaklak. Nang mahipan ang kandila ay nagsimula nang pumila ang mga bisita sa mga handa. “Social distancing lang po,” biro ng isa. “Hindi tayo mauubusan!” Marami ang nagpatiuna sa lechong ibinida ng pulis. Kanya-kanya ng kuha gamit ang tong at maging ng kani-kanilang mga kamay. Sa kabila ng gulo sa pagkuha ng handa, lahat ay may nadadakot na pagkain at ang ilan, kahit hindi pa man nakauupo ay nagsimula na ring sumubo. Napuno ng kalansingan ng plato, kutsara’t tinidor, at umpugan ng mga bote ng beer ang garden area.

Kabilang sa umpukan ng mga naninigarilyong pulis ang Heneral, na umubo at walang ano-ano’y isinuka ang lahat ng kinain. Nagtawanan ang iba nitong mga kasama habang tinatapik-himas ng isa ang likod ng Heneral. “Lasing na yata si boss,” biro pa nito subalit sumunod ito sa

pagsuka. Bumulwak sa sahig at sa uniporme ng mga pulis ang samot-saring hain sa hapag—spaghetti, kanin, cake, at lechon. Napaluhod ang dalawa at kunyapit na nakahawak sa kanilang mga tiyan, humihiyaw sa sakit.

“La-son. May lason sa pag-kain. This is sabo-tage!” hiyaw ng Heneral. Sinundan ito ng sigaw sa iba pang bahagi ng garden. Humihiwa sa tainga ang mga palahaw na nagsimula sa isa na sinundan pa ng isa. At ng isa. At ng isa pa. Hanggang sa mapalitan ang kalansingan ng mga kubyertos at plato ng hindi na maipaliwanag na sabayang paghingi ng tulong at pagsuka. Hindi magkandaugaga ang mga kasambahay at catering. Wala ring magawa ang iba pang mga bisitang hindi na malaman kung sino ang unang tutulungan. Kahit saan igawi ang paningin ay may nakakunyapit, may sumusuka, at may umiiyak. Sa sahig ay nagkalat ang mga basag na plato, baso, at bote. Humalo na rin ang mga pagkain at suka sa kanilang mga patig at uniporme.

Subalit sa ilang sandali, sabay-sabay na tumigil ang pagpalahaw. Ang lahat ay tumitig sa langit at nanlisik ang kanilang mga mata. Nangingikig sila na para bang may kung anong panibagong lakas ang sumapi sa kanilang katawan. “Du-go, la-man ... dugo!” ang usal ng mga ito. Sa gitna ng saglit na kapayapaan at dilim ng gabi, napuno ng lansa at hilakbot ang hangin. Nagbababala ito sa paparating na panganib.